

KINTLI DÓRA

Nova ex Hungaria

*Tudósítás 1546-ból a török–magyar összecsapásokról**

1546-ban Wittenbergben nyomtatták ki azt a *Nova ex Hungaria. Scripta de dimicationibus et incursionibus, quae ab Hungaris fiunt adversus Turcos*¹ című *Neue Zeitungot*, amely az előző évben a magyar végvidéken történt három kis epizódot mutat be. Ma egy-egy eredeti példánya található a Bayerische Staatsbibliothekben (Res/4 Turc. 83,12),² illetve az Országos Széchényi Könyvtárban (App. H. 303). Az OSZK adatbázisának tanúsága szerint a munkát Josef Klug nyomdájában nyomtatták, gróf Apponyi Sándor (1844–1925) viszont Peter Seitz³ örökseit valószínűsítette kiadóként.⁴ Szerzője ismeretlen. Az irat az általánosan használt 20x15 cm-es nyomdai méretben (*Mehrblattendrucksformat*) készült.⁵ A címlapon a cím, az alcím és az évszám (1546) olvasható, majd belül a szöveg felett ismét szerepel a cím és az alcím, valamint a szöveg első betűje mint iniciálé, amelyen egy leomló falat a hátán megtartó alak látható, ezzel a keresztény Európát védelmező, teher alatt roskadozó Magyarország képét szimbolizálva. Az alábbiakban röviden ismertetem a *Zeitung* híreit, majd bemutatom azok propagandisztikus vonásait, valamint azt, hogy tartalma és üzenete mennyiben különbözik a korabeli hasonló iratokétól. Az elemzés után olvasható a szöveg általam készített fordítása.

* A tanulmány elkészítésében nyújtott segítségükért szeretném köszönetemet kifejezni J. Újváry Zsuzsanna tanárnőnek, Kasza Péter tanár úrnak és Takács László tanár úrnak.

¹ *Nova ex Hungaria. Scripta de dimicationibus et Incursionibus, quae ab Hungaris fiunt adversus Turcos*. Wittenberg, 1546. OSZK Digitális Könyvtár 12519: <http://oszkdk.oszk.hu/DRJ/12519> (letöltés: 2020. febr. 6.) (a továbbiakban: *Nova ex Hungaria*)

² <https://opacplus.bsb-muenchen.de/title/BV001464540> (letöltés: 2020. febr. 6.)

³ Idősebb Peter Seitz 1534-től működtetett Wittenbergben nyomdát, legismertebb nyomtatványa *Melanchton Loci communes*ének kiadása. Volz, Hans: *Die Arbeitsteilung der Wittenberger Buchdrucker zu Luthers Lebzeiten*. Gutenberg-Jahrbuch, vol. 32. (1957) 146–157., különösen 150.

⁴ Apponyi Sándor: *Hungarica. Magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok*. 1. köt. Budapest, 1900. 213–214. Apponyi Sándor négy kötetben gyűjtötte össze az Európa könyvtáraiban fellelhető Magyarországra vonatkozó nyomtatványokat, ugyanakkor Benda Kálmán arra hívta fel a figyelmet, hogy mivel Apponyi csak a könyvtárakban fellelhető munkákkal foglalkozott, munkáját nem lehet teljes körű bibliográfiaként kezelni. Benda Kálmán: *A törökkor német újságirodalma. A XV–XVII. századi német hírlapok magyar vonatkozásainak forráskritikájához*. Budapest, 1942. 12–13.

⁵ Lindemann, Margot: *Deutsche Presse bis 1815. Geschichte der deutschen Presse*. Teil I. Berlin, 1969. 23. A dokumentum oldalai pontosan 21,62x14,28 cm hosszúak.

A Zeitung tartalma

A *Nova ex Hungaria* megjelenésének időszakában a *Neue Zeitungok*⁶ gyakori témái közé tartoztak a reformáció, a parasztháború, a schmalkaldeni háború (1546–1547) vagy éppen a földrajzi felfedezések, ahogy a törökök elleni háború kérdése is.⁷ A *Nova ex Hungaria* is két népszerű témát érintett: a török-kérdést és a vallást.

A *Zeitung*ban közölt három történet közül az első a budai, a pesti és a váci törökök egy kudarcba fulladt portyájáról tudósít, amikor az ipolysági katonák utolérték és legyőzték őket. A csata leírásából külön kiemelkedik egy ifjú, Eszteleky János (*Ioannes Istelecus*) diadala egy nála nagyobb termetű török felett, akitől így zsákmányként elnyerte annak pecsétgyűrűjét, amit a *Zeitung* szerint akkor már Wittenbergben őriztek egy a törököktől zsákmányolt zászlóval együtt.

A második történet egy a hódoltság korában megszokott végvidéki párbajt mutat be, ahol három komáromi magyar vitéz küzd három budai törökkel. Az esemény leírását a szerző maga is úgy ágyazta be tudósításába, hogy mind az epizód elején, mind pedig a végén utalt annak mindennapi jellegére. Az elsőként bemutatott párviadalban mindkét katona elesett, a másodikban azonban a magyar vitéz legyőzte ellenfelét. A harmadik török pedig megfutamodott az ellenfele elől, és könyörgésére a magyar vitéz meghagyta az életét.

Az utolsó történet helyszíne Csábrág, Pálffy Péter birtoka,⁸ amit a budai pasa⁹ fortélyal igyekezett bevenni, mivel erővel nem tudta. Egy pribéket juttatott be Pálffy emberei közé, aki elnyerte a várúr bizalmát, és egy alkalommal, Pálffy távollétében megpróbálta a törökök kezére játszani a várat, de a várúrnő, Dersffy Zsófia bátorságának és leleményességének köszönhetően nem sikerült a csel, az asszonyok és a szolgálok visszaverték a támadókat.

Az irat zárlatában a szerző néhány mondatos vallási irányultságú megnyilvánulása kapott helyet, a protestáns körökben elterjedt vélemény olvasható a szabad ígéhirdetésről: „A hitről [pedig azt lehet mondani], hogy a törökök fennhatósága alatt szinte mindenhol szabadon lehet hirdetni az evangéliumot: Budán, Pesten, Szegeden, Tolnában, és más helyeken, sőt még Konstantinápolyban is.”¹⁰

⁶ A *Neue Zeitung* olyan nyomtatott média volt az 1480-as évektől a 17. század végéig, amely egy vagy több hírről számolt be prózában vagy versben, német nyelvtérületen jelent meg. Schröder, Thomas: *Die ersten Zeitungen. Textgestaltung und Nachrichtenauswahl*. Tübingen, 1995. 16. Más vélemények nem zárják ki a *Neue Zeitungok* köréből a kéziratos formájú, de tartalmilag ugyanilyen jellegű tudósításokat sem, mivel ezek azonos funkciót töltöttek be, és a 16. században folyamatosan egymás mellett éltek a kéziratos és nyomtatott újságok. Barbarics Zsuzsa: *A kéziratos Neue Zeitung-gyűjtemények a Habsburgok közép-európai tartományaiban*. Századok, 138. évf. (2004) 5. sz. 178–79.

⁷ Benda: *A törökkor német újságirodalmá*: 44–46.

⁸ Csábrág a Hont vármegyei Varbók község mellett, a Varbók patak mentén fekvő meredek hegyen épült vár. A 16. században a Pálffyak, éppen Pálffy III. Pál szerezte meg felesége, Erdődy Klára hozományával. 1547-ben Balassa Menyhért foglalta el a Pálffytól, de Niklas Graf zu Salmnak sikerült visszafoglalnia 1549-ben. Fényes Elek: *Magyarország geographiai szótára*. 2. köt. Pest, 1851. (reprint) 270.

⁹ A szöveg a budai pasa nevét nem említi, 1543 és 1548 között Jahjapasazáde Mehmed pasa foglalta el a posztot. Gévaý Antal: *A budai pasák*. Bécs, 1841. 6.

¹⁰ „De religione, ubique fere in Turcorum ditone Evangelium pure docetur: Budae, Peste, Zegedini, Tolnae et in aliis locis, atque etiam Constantinopoli.” *Nova ex Hungaria*, 11. Érdekes, hogy éppen ugyanebből az évből maradt fenn az OSZK gyűjteményében egy másik német nyelvű – egyébként latinból fordított – *Neue Zeitung*, ami ugyanezeket a gondolatokat fogalmazza meg a vallásról: „Das Evangelion wird in der Türckey öffentlich gepredigt.” Ám itt élesebb kritika fogalmazódik meg a katolikusokkal szemben: „Der Babst zu Rhom / mit den seinen wütet sehr wider das Evangelion Christi / unnd wils mit gewalt unterdrucken / darumb ist er grewlicher denn der Türcke /

A szereplők

A mű hétköznapi eseményeket mutat be, de szereplői között feltűnnek a korszak fontos személyiségei is. Megemlíti Várdai Pál esztergomi érsek (1526–1549) és Révay Ferenc nádori helytartó (1542–1553) nevét. Az előbbi a sági katonák zsoldját fizette, míg az utóbbi – az irat szerint – rokona az első epizód „főhőisének”, Eszteleky Jánosnak („*nepos ex sororis Revay propalatini*”). Sajnos Nagy Iván genealógiája külön nem foglalkozik az Eszteleky-családdal, így kevés információval rendelkezünk róluk.

Eszteleky Jánosnál jóval ismertebb személyek a harmadik történetben szereplő Pálffy Péter és felesége, a szövegben név szerint nem említett Dersffy Zsófia.¹¹ A pribéknek teljes bizalmat szavazó, hiszékenynek ábrázolt Pálffy Péter helyett az úrnő a valódi hős Csábrág megvédésekor. Alakja pedig mintha a korszakban gyakran használt, negatív tartalmú „elasszonyosodott” jelző cáfolata lenne. De a szerző ezen túl is elég harciasan kelt a nők védelmére, amikor a következőket írta: „Rajta tehát, lásson hozzá, aki csak akar, és vádolja tehetetlenséggel az asszonyokat! Mit mondana az ilyen ember Semiramisról és Artemisiáról, hogy a többi szent asszonyt, Debórát és a többieket ne is említsem.”¹²

A szereplők tekintetében összességében kiemelhető, hogy bár több esetben jelentős főúri személyekről is szó esik, nem övék a főszerep. A második történetben megjelenő három magyar harcos közül csak egyet nevezett meg a szerző: „András, a fazekas, aki nemcsak a mi, hanem bizony a törökök ítélete szerint is bátor férfiú.”¹³ A latin szöveg alapján nem dönthető el egyértelműen, hogy a *figulus* a foglalkozására utal-e, vagy a neve, de inkább az előbbi, mivel a foglalkozásnevek ekkor még nem öröklődtek családnévként.¹⁴ Tehát feltehetően egyszerű emberről van szó. A harmadik történetben pedig Dersffy Zsófia ugyancsak a várnép segítségével védi meg a várat. A szerző a közemberek szerepeltetésével talán potenciális olvasóihoz igyekezett még közelebb hozni a *Zeitungot*.

und Gott wird ihn / unnd alle die seinen / würgen und stürzen in kurz / Amen.” Warhaftige neue Zeitung aus dem Ungerlandt und Türckey ins Deusch Landt geschrieben, aus dem Latien [!] in deutsche Sprach verdolmescht. 1546. OSZK Digitális Könyvtár 9964: http://oszkdk.oszk.hu/strage/00/00/99/64/dd/1/rop_l_0210.pdf (letöltés: 2020. febr. 6.)

¹¹ Pálffy Péter felesége révén rokona volt Várdai Pál esztergomi érseknek, 1536-ban jegyezték fel az ő jószágkormányzójaként, míg 1547-ben Erdődy Simon zágrábi püspök örököse lett, aki anyai ágon a nagybátyja volt. 1568-ban halt meg Velikánál egy törökök elleni összecsapásban. A család fontosságát Pálffy Péter gyermekeinek házasságai jól mutatják. Legidősebb fia, Pálffy Tamás várpalotai kapitány Nyáry Sárával kötött házasságot, Erzsébet lánya a Révay-családba házasodott be, a győri hős, Pálffy II. Miklós, a legkisebb fiú Fugger Máriát vette feleségül. Jedlicska Pál: *Gróf Pálffyknak életrajzi vázlatai*. Budapest, 1910. 487–488.; uő: *Pálffy Miklós életrajza és kora*. Eger, 1897. 4. Dersffy Zsófiáról Nagy Iván annyit írt, hogy Dersffy Miklósnak és Batthyány Perpétuának volt a lánya. Nagy Iván: *Magyarország családai*. 9. köt. Pest, 1862. 39.

¹² „*Eat nunc, qui volet, et damnet mulieres omnes impotentiae. Quid dicet de Semiramide et Artemisia, ut taceam sanctas matronas, Deborah, et alias.*” *Nova ex Hungaria*, 11.

¹³ „*Andreas figulus, non nostrorum tantum, vere etiam Turcorum iudicio vir strenuus.*” *Nova ex Hungaria*, 6.

¹⁴ A 16. század közepén a vezetéknevek még igen képlékeny formát öltöttek, különösen igaz ez a polgárok és az iparosok neveire. Ha valaki nem az apja foglalkozását tanulta ki és üzte, akkor nem az apja neve, hanem a foglalkozása szerint nevezték meg. Vö.: Fazekas. In: Kázmér Miklós: *Régi magyar családnevek szótára XIV–XVII. század*. Budapest, 1993. 350. Lásd még: Benkő Lóránd: *A régi magyar személynévadás*. Budapest, 1949. 19–21.; J. Újváry Zsuzsanna: *Kassa város polgársága a 16. század végén és a 17. század első felében*. Történelmi Szemle, 27. évf. (1979) 3–4. sz. 577–591., különösen 577–579.

Szavahihetőség

A *Neue Zeitung*okkal kapcsolatban mindig felmerül a kérdés, hogy mennyire megbízhatók a bennük foglalt hírek. A hírek forrása a korszakban gyakran egy-egy kézzel írt levél volt, de időnként maga a kiadó írta azokat, máskor csak szerkesztette a már rendelkezésre álló anyagot, egy-egy szöveget akár többször is felhasználva. De mivel sem a kiadó, sem az olvasó nem tudta ellenőrizni a hírek hitelességét, elég korán elterjedt az a nézet, miszerint az újságok hazudnak.¹⁵ A *Nova ex Hungaria* esetében feltételezhetjük, hogy itt nem a kiadó kompilációjáról van szó. Mivel a hírek azonos környékről származtak, elfogadhatónak tűnik, hogy maga a szerző volt a hírforrás.¹⁶

A tartalom valódiságának bizonyítására a *Neue Zeitung*ok gyakran hivatkoztak valamilyen tekintélyre – időnként persze alaptalanul.¹⁷ Esetünkben – az első történetben – ilyen hitelesítő eszköz lehet mind Várdai Pál, mind pedig Révay Ferenc neve, őket ugyanis a cselekmény szempontjából nem lett volna szükséges megemlíteni. A Révayak családfájára nézve felfedezhető, hogy Révay Ferenc anyja Eszteleky Anna volt.¹⁸ Emellett fennmaradt egy levél is 1543-ból, amit Révay Mihály, Révay Ferenc fia írt Eszteleky (Isteleky) Jánosnak. A levél szerint jó viszonyt ápolhatott rokonával: „...tudjad azt, én szerelmes bátyám, hogy mikor én az te leveledet olvasom, úgy tetszik, mintha teveled szemtől szembe szólnék. Azért tégy eleget az én akaratomnak írással...”¹⁹ Ha nem is világos, hogy a *nepos ex sororis* milyen vérségi kötelékre utal, a rokonság ténye bizonyos. Szintén valós adata a szövegnek, hogy a sági katonákat ekkoriban Várdai Pál érsek fizette.²⁰

Az első történetben a bemutatott esemény szempontjából azt sem feltétlenül kellett volna megemlíteni, hogy a török katona és Eszteleky János horvátul beszélgettek, ami a szerző alapos helyismeretéről tesz tanúságot, hiszen a horvát valóban közvetítő nyelvként szolgált a végvidék katonái között.²¹

A harmadik történet elején a szerző rövid leírást ad a helyszínről: „Csábrág fellegrára magas hegyen helyezkedik el, amely magányosan emelkedik ki a síkságon, már messziről látszik, s teljesen elfoglalja a hegy gerincét: kettős fal és kettős árok veszi körül. Két vára van, egy külső és egy belső.”²² Ez a leírás csak részben tekinthető hitelesnek, a vár valóban egy magas hegy gerincén épült, az alaprajza is megfelel a szövegben leírtaknak, de nem síkságból emelkedik ki. A továbbiakban ezt olvashatjuk: „Ezt a budai pasa, aki úgy látta, hogy alkalmas helyen fekszik ahhoz, hogy hatalmába kerítse a hegyi városokat...”²³ A szerző jól érzékelte a

¹⁵ Lindemann: *Deutsche Presse bis 1815*, 27–33.; Benda: *A törökkor német újságirodalma*, 47–57.

¹⁶ Lindemann: *Deutsche Presse bis 1815*, 32.

¹⁷ Benda: *A törökkor német újságirodalma*, 33.

¹⁸ Nagy: *Magyarország családai*, 9. 694.

¹⁹ Révay Mihály Isteleky Jánoshoz. [Bártfa, 1543. január 30.] Eckhardt Sándor: *Magyar levelek a XVI. század első feléből*. Magyar Nyelvőr, 51. évf. (1955) 360.

²⁰ Borovszky Samu: *Magyarország vármegyéi és városai. Hont vármegye és Selmeczbánya*. Budapest, 1906. 320.

²¹ Őze Sándor: *A határ és a határtalan. Identitáselméletek vizsgálata a 16. századi magyar ütközőzóna népességénél*. Budapest, 2006. 44.

²² „Arx Zabrag sita est in excelso monte, qui solus in planicie surgit, et longe conspicitur, occupatque totu montis iugum, duplici muro, duplici fossa circumdatur. Du[a]e sunt arces, exterior et interior.” *Nova ex Hungaria*, 7.

²³ „Hanc Bassa Budensis, quia videbat oportuno loco sitam ad potiendum montanis ciuitatibus...” *Nova ex Hungaria*, 7.

körülményeket, Csábrág akkoriban Bozókka és Szitnyával együtt valóban az alsó-magyarországi bányavidék védelmét szolgálta.²⁴ A *Nova ex Hungaria* állítása szerint a budai pasa megparancsolta, hogy pusztítsák el Csábrágot és környékét, Pálffy Péter pedig rendszeresen vezetett portyákat ellenük. Miután ismert, hogy 1546-ban a törökök megtámadták Bozókot, a szöveg állításai összességében valónak tekinthetők.²⁵

Akár a figyelem megragadását célzó mesés *extremum*nak is lehetne nevezni a várvédő Dersffy Zsófia hősiességét, de a 17. század végéig jellemző volt az az egészen sajátos magyar női szerep, amelyben a feleség a többnyire távollévő férje helyett ellátta az összes otthoni feladatot, ami olykor a várvédelmet is magában foglalta. A várvédő asszonyok legközismertebb példái Zrínyi Ilona és az egri nők, de potenciálisan akármelyik 16–17. században élt magyar arisztokrata asszonynak kötelessége volt férje távollétében egy esetleges török támadással szembeni védelem irányítása. A *Nova ex Hungaria* keletkezésével közel egy időben például Nádasdy Tamás nádor (1554–1562) távollétében feleségére, Kanizsay Orsolyára bízta birtokai védelmét.²⁶ Nem lehet tehát minden alapot nélkülöző kitalációnak nevezni a tudósításban megjelenő katonás női alakot sem.

Ugyanebben az epizódban tűnik fel a pribék alakja. Érdekes a történetben, hogy az általános megvetettség²⁷ ellenére az itt szereplő pribék elnyeri Pálffy Péter elismerését és bizalmát. Ez korántsem volt lehetetlen a korszakban. Batthyány I. Ádám dunántúli kerületi főkapitány és a Kanizsával szembeni végvidék főkapitánya (1633/1637–1659) udvarában is több pribék szolgált, és a főúr számított rájuk a törökök elleni portyák megtervezésekor; arra is akadt példa, hogy egy pribék a törökökkel szembeni sikeres hadakozásával elismertséget élvező udvari vitézzé küzdötte fel magát.²⁸

Ugyanakkor az irat azon befejezése, miszerint a törököknél szabadon lehet prédikálni, túl optimistának tűnik. Itt tetten érhető, hogy a szöveg egyértelműen a propagandát szolgálja, hiszen a törökök között sem volt teljes a vallásszabadság. Az általuk elfoglalt területeken nem engedélyezték új templomok építését, a meglévők után adót kellett fizetni, és a más vallásúakat súlyos adókkal terheltek.²⁹

A fentiek alapján megállapítható, hogy a hírforrás – aki feltehetően egyben a szerző is – olyasvalaki lehetett, aki kiismerte magát az általa említett földrajzi térségben, esetleg a Pálffyak köréhez tartozott. A szöveg latinsága egyértelműen arra utal, hogy megfogalmazója magyar volt. A szórend egészen a magyart követi, és a latin nyelvtől idegen rövid mondatokat is használ. Fölösleges és egyben a magyarra jellemző pontosításnak tűnik a szövegben például, hogy az elfogott törököknek „mindkét kezét megkötözte” („*ligatis ambabus manibus*”); magyaros kifejezés még az „egy szálíg” levágták a törököket” („*caesis ad unum centum Tur-*

²⁴ Borovszky: *Magyarország vármegyéi*, 320. Ezeket a várakat – Lévától északra, illetve keletre – a később megszervezendő bányavidéki és felső-magyarországi végvidék várainak láncolatába sorolták. Pálffy Géza: *A török elleni védelmi rendszer szervezetének története a kezdetektől a 18. század elejéig*. Történelmi Szemle, 38. évf. (1996) 2–3. sz. 214.

²⁵ Borovszky: *Magyarország vármegyéi*, 80.

²⁶ Várkonyi Gábor: *A nők világa*. In: uő: Ünnepek és hétköznapiak: művelődés és mentalitás a török kori Magyarországon. Budapest, 2009. 103–124.

²⁷ J. Újváry Zsuzsanna: *Harminc ezüstért... Pribékek a Magyar Királyságban az oszmán uralom idején*. In: uő (szerk.): *Az oszmán–magyar együttélés és hozadéka*. Piliscsaba, 2013. 227.

²⁸ J. Újváry: *Harminc ezüstért*, 235–238.

²⁹ Szuromi Kristóf: *Az ellenségkép árnyékában: az oszmánkép európai aspektusai. Pozitív megközelítések a 16–17. században*. PhD disszertáció. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2017. 42.

cis”); ugyancsak a magyarból vett tükörfordításra utal az „efféle emberek” („huiusmodi homines”) kifejezés használata is. A magyar szerzősége utalhat még a szövegben a budai pasa „bassa”-ként való megjelölése, mivel a korban mind a magyar, mind a „török” íródeákok a pasát rendszerint basának írták, mégpedig a végső szótagot megnyomva, vagyis „bassá”-nak.³⁰

Propagandisztikus célok

A fent ismertetett dokumentumot nemcsak hogy német (nyelv)területen nyomtatták, de sok jel utal arra, hogy elsősorban németeknek is szánták. Nem magyarul írták, hanem a korabeli Európában bárhol érthető latin nyelven adták ki. Sok olyan utalás, magyarázat található a szövegben, amelyeket teljesen felesleges lett volna magyarok számára leírni.

A megjelenés éve 1546. Ebben az évben tört ki a schmalkaldeni háború, a trentói zsinat (1545–1563) pedig már egy éve ülésezett.³¹ Ilyen nagy horderejű események mellett nem egészen világos, hogy az irat kiadója miért gondolta, hogy a magyarok és törökök közötti néhány kisebb összecsapás érdekes lehet olvasói számára. Tanulságos egy pillantást vetni az Apponyi-féle Hungarica gyűjtemény név- és címjegyzékére, illetve elsősorban az évszámokra. Szinte minden tudósítás háborús évekhez kötődik, hadieseményekről ad hírt, a 16. századra vonatkozóan a legnagyobb számban talán a tizenöt éves háborúról (1591–1606) számolnak be, de bőven akadnak 1529-ből és 1566-ból származó *Zeitungen* is.³² Egyfelől látható, hogy a mohácsi csatát és Bécs 1529. évi ostromát követően, de Buda eleste után még inkább megnőtt a német területeken élők információigénye a magyarországi eseményekkel és a törökökkel kapcsolatban.³³ Másfelől a tárgyalt szöveg megfogalmazójának talán az volt a célja, hogy miközben a legtöbb tudósítás a schmalkaldeni háborúval vagy vallási kérdésekkel foglalkozott – amiről sokkal közelebbi tapasztalatai voltak a német tartományok lakóinak –, fenntartsa az érdeklődést a kicsit távolabbi, de a keresztény Európára nézve súlyos probléma, az oszmán hódítás iránt. Ez annál is inkább fontos volt, mivel 1545-ben másfél éves fegyverszüneti megállapodás született a Habsburgok és a Porta között, majd 1547-ben V. Károly német-római császár (1519–1556) és I. Ferdinánd magyar király (1526–1564) békét kötött I. Szülejmán szultánnal (1520–1566).³⁴ Ezzel pedig hosszú időre megszilárdult a török uralom a Magyar Királyság középső részén, és végleg elveszett a remény, hogy gyorsan vissza lehet állítani az állam integritását.³⁵

³⁰ Kakuk Zsuzsa: *A török kor emléke a magyar szókincsben*. Budapest, 1996. 19. Európa nyelveibe is közvetítéssel kerültek be a legismertebb török hadászati, kormányzati, diplomáciai, kereskedelmi kifejezések. Két rokon értelmű és többé-kevésbé hasonló hangalakú szó vegyülésének legjellegzőbb példája a basa szó, ami a pasa és a basi (’fő’) szó összevonásából keletkezett. Uo. 24. Bár azt is érdemes megjegyezni, hogy a b–p zöngés-zöngétlen hangpár tagjai gyakran helyettesítik egymást a hangzásban.

³¹ Sinkovics István: *Az ország megosztottságának állandósulása (1541–1570)*. In: R. Várkonyi Ágnes (szerk.): *Magyarország története 1526–1686*. 1. köt. Budapest, 1985. (Magyarország története tíz kötetben, 3/1.) 237–239.

³² Apponyi: *Hungarica*, 432–460.

³³ Brecht, Martin: *Luther und die Türcken*. In: Guthmüller, Bodo – Kühlmann, Wilhelm (Hrsg.): *Europa und die Türcken in der Renaissance*. Tübingen, 2000. 20.

³⁴ Sinkovics: *Az ország megosztottságának állandósulása*, 237–239.

³⁵ Őze Sándor: *„Bűneiért bünteti Isten a magyar népet.” Egy bibliai párhuzam vizsgálata a XVI. századi nyomtatott egyházi irodalom alapján*. Budapest, 1991. 10. Magyar Elektronikus Könyvtár 13613: <http://mek.oszk.hu/13600/13613/13613.pdf> (letöltés: 2020. febr. 6.)

A *Nova ex Hungaria* szerzője rögtön az első történetben nem véletlenül nevezi Ságot *Saguntumnak*. Ezzel a szöveg Livius történetét idézi,³⁶ egyben a birodalmi rendekhez intézi a felszólítást, hogy ne viselkedjenek a rómaiak módján, akik nem segítettek a szövetséges *Saguntumnak*, amikor Hannibál ostromolta a várost, és ne hagyják magukra a kereszténységet védő magyarokat. Habár a magyar határhoz közelebbi krajnai, stájer és alsó-ausztriai rendek a területeiket elérő török portyák hatására könnyen belátták, miért szükséges folyamatos segítséggel támogatni a magyar védelmi rendszer fenntartását, a Német-római Birodalom távolabb eső tartományai már nem szavazták meg olyan könnyen a töröksegélyeket.³⁷

Azok a részletek a szövegben, ahol az olvasható, hogy a törököktől elvettek egy pecsétgyűrűt, ami Wittenbergben látható egy a simontornyai törököktől zsákmányolt zászlóval együtt, ugyancsak nem feleslegesek, hiszen a magyarok hőstetteinek bizonyítékául szolgálnak. Nem melléleg a szöveg hitelességét igyekezik alátámasztani.

A tudósításban közvetített törökkép fő jellemzője az, hogy bár a törökök erőfölényben vannak, mindig alulmaradnak a magyarokkal szemben. A korszakban a törökök számítottak a kereszténység ősellenségeinek, a török szó metaforikus értelemben egyszerűen a bűnös embert vagy éppen a politikai ellenfelet jelentette.³⁸ A bibliai ábrázolásokban a negatív szereplők rendre törökként jelentek meg,³⁹ a *Zeitungen* pedig igyekeztek őket minél elvetemültebb ellenségként bemutatni.⁴⁰ A *Nova ex Hungaria*ban megjelenő törökök azonban korántsem tűnnek a legkegyetlenebb és legrémisztőbb ellenségnek. Eszteleky János ellenfele önhitt, babonás, és a szöveg ostobának is nevezi. A második történetben a harmadik párharc törökje gyáva, és esete már-már mulattató: „A török megsarkantyúzta lovát, és igen gyors vágatában visszatért övéihez. András még a törökök csapatában is mindenütt a sarkában volt a menekülőnek, kereste-kutatta a bujkálót, és kész volt előrángatni.”⁴¹ A budai pasa ravaszsága a bátorsággal szemben szintén negatív színben tűnt fel. De találunk példát az ellenség tiszteletére is: András, a fazekas mindkét fél elismerését kívívta. A második történet felsejtetésében a szöveg szintén sajátos viszonyban láttatja a magyar és török katonákat: „És furcsállhatod, hogy mielőtt összecsapnak, barátságot kötnek. A szeretet jeleként kölcsönösen kenyeret és bort nyújtanak egymásnak, sisakforgót és más ajándékokat adnak, majd végül hatalmas lendülettel összecsapnak, olyan lelkiülettel és azzal a szándékkal mindketten, hogy egyik a másikat megölje, ha a sors úgy hozza, egyikük győzzön.”⁴² Ez a barátságos, néhol mulattató vagy éppen gyáva törökkép azt erősíti, hogy a törökök legyőzhetők. Ha már nem félelmetes fenevadak, hanem esendő emberek, akkor megtörhetők. A kor propagandisztikus irataiban általánosan jelen volt egy irányzat, amely a törökök elpuhultként és gyengeként

³⁶ Livius: *Ab urbe condita* XXI. 6–15.

³⁷ Pálffy Géza: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*. Budapest, 2016. (Magyar történelmi emlékek, Értekezések) 140–142.

³⁸ Szuromi: *Az ellenségkép árnyékában*, 25–26.

³⁹ Szuromi: *Az ellenségkép árnyékában*, 101.

⁴⁰ Barbarics Zsuzsa: *Türk ist mein Nahm in allen Landen. Művészet, propaganda és a változó törökkép a Német-római Birodalomban a XVII. Század végén*. Hadtörténelmi Közlemények, 113. évf. (2000) 2. sz. 329–378.

⁴¹ „Ille equo calcaribus instigato, celerrimo cursu ad suos se recepit. Persecutus est Andreas fugientem, atque etiam in Turcica cohorte ubique premebat, latitantem exquisiturus et protracturus erat.” *Nova ex Hungaria*, 7.

⁴² „Quodque mireris, prius quam congregiantur, iungunt amicitias, panem et vinum in symbolum amoris mutuo sibi porrigunt, cristas et alia munera donant, tandem maximo impetu concurrunt, eo animo atque conatur, ut uterque alterum interfecturus sit, si fors ita ferat, ut superior evadat.” *Nova ex Hungaria*, 5–6.

való ábrázolásán keresztül próbálta meg elhitheteni az európai közvéleménnyel, hogy az ellenség ereje mindössze létszámának köszönhető, így legyőzésük lehetséges.⁴³

Ezt a gondolatmenetet egészíti ki a tudósítás utolsó két mondata: „Így uralkodik most Krisztus az ő ellenségei között, miként akkor uralkodott, mikor a sírban feküdt. Mikor úgy tűnik, legyőzik, éppen akkor győz dicsőségesen.”⁴⁴ Magyarország nyomorúságos állapota a krisztusi sorssal kerül párhuzamba, a zárlat tulajdonképpen azt a feloldást rejtheti magában, hogy még ha a harc a törökök ellen néha reménytelennek is tűnik, sohasem szabad feladni. Ilyen szemszögből értelmezve a munkát a magyarok erőhátránya nemcsak a hősiességüket hivatott kiemelni, hanem propagandisztikus felszólítás is a német rendekhez a törökök elleni fegyveres harc folytatására. A *Nova ex Hungaria* így a magyarországi eseményekre tereli a figyelmet, és hitelesen közvetíti a *Magyarország a kereszténység védőbástyája* toposzt.⁴⁵

Összegzés

A *Nova ex Hungaria* a *Neue Zeitungok* műfaji köréhez tartozó irat, amely a kor általános érdeklődését kiszolgálva vallási kérdésekkel és a török háborúval foglalkozik. A szöveg ere nye, hogy adatai a műfajából adódó propagandisztikus céljai ellenére is megbízhatónak tűnnek, és a benne leírtak közvetett módon állnak össze propagandaüzenetté. A szerző célzottan tudósít a törökök és magyarok között történt három összecsapásról, miközben éppen a törökökkel kötött béke vált realitássá.⁴⁶ Annak ellenére, hogy a tudósítás elszigetelt, kevésbé jelentős eseményekről ad hírt, az a határozott üzenete (nyilvánvalóan a Német-római Birodalom államai felé), hogy a törökök komoly veszélyt jelentenek, és igyekszik ébren tartani a magyar határvidék iránti érdeklődést a nyugati emberek tudatában. A szövegben a törökök egészen emberarcúak, és ami a legfontosabb, legyőzhetők, bár a valóságban csak 1571-ben következett be némi fordulat a kérdés megítélésében, amikor az egyesült keresztény erők lepantói diadala a Porta hajóhada felett hatalmas lelkesedést váltott ki egész Európában.⁴⁷ Innentől kezdve minden egyes, a törökök felett aratott győzelem tovább erősítette ezt a hitet.⁴⁸ Igaz, 1683-ig sorsdöntő győzelmet nem sikerült elérni ellenük, és a közvélemény számára legyőzhetetlennek tűntek, Magyarországról való kiűzésükig mint „ősellenség” funkcionáltak.⁴⁹

⁴³ Szuromi: *Az ellenségkép árnyékában*, 40.

⁴⁴ „Ita nunc dominatur Christus inter hostes suos, sicut regnabat, cum esset in sepulchro. Cum vinceret tum gloriose vincit.” *Nova ex Hungaria*, 12.

⁴⁵ Terbe Lajos: *Egy európai szállóige életrajza. Magyarország a kereszténység védőbástyája*. Budapest, 1937. 5–7.

⁴⁶ Sinkovics: *Az ország megosztottságának állandósulása*, 237–239.

⁴⁷ Zimányi Vera: *Lepantó 1571*. Budapest, 1983. 214–218.

⁴⁸ Szuromi: *Az ellenségkép árnyékában*, 39.

⁴⁹ Barbarics: *Türk ist mein Nahm in allen Landen*, 360–365.

FORRÁSKÖZLÉS (FORDÍTÁS)

OSZK App. H. 303.

Magyarországi hírek

[Írás] a harcokról és küzdelmekről, amelyeket a magyarok viselnek a törökök ellen

Anno M. D. XLVI.

[A_{ii}r=3] Januárban a budai, pesti és váci⁵⁰ törökök közös csapatban kivonultak, és néhány falvat felgyújtottak, a jószágot elhajtották, az öregeket, az ifjakat, a férfiakat, az asszonyokat, a fiúkat és a lányokat rabláncra fűzve elhurcolták. Van egy település csaknem hat mérföldre⁵¹ Budától, háromra Váctól, Ságnak⁵² nevezik. Számomra a hispániai Saguntumról⁵³ ezután Saguntum lesz a neve. A mi katonáink tartják a kezükben, akiknek [Várdai] Pál⁵⁴ esztergomi érsek fizet zsoldot. Ők, miután értesültek arról, hogy a törökök a falvak felgyújtása után zsákmánnyal megrakva haza indultak, és sok foglyot hurcolnak magukkal, gyorsan lóra szállnak, és nyomban az ellenség után erednek, és az egyik faluban, Váctól egy mérföldre utoléri őket. Akik a csatában részt vettek, igazolják, hogy a magyarok nem voltak többen hatvannál, a törökök azonban háromszáznál is többen. Mégis az oly maroknyi magyar csapat mind megfosztotta zsákmányuktól és lemészárolta őket.

[A_{ii}v=4] Soraikban volt egy ifjú is, Eszteleky János, aki Révay Ferenc nádori helytartó⁵⁵ unokaöccse. Ő véletlenül egy szokatlanul magas és roppant nagy termetű törökbe botlott (akiről később kiderült, hogy a budai pasa étekfogó mestere volt), először megrémült az ellenség látványától, a török azonban semmibe vette ezt a még mindig csupasz arcú ifjút, és talán emiatt gondolta, hogy élve megszerzi magának. A török az összecsapásban lándzsát tört, és ezt látva az ifjú az ellenséget újra és újra körüllovagolta azt kutatva, merről tudna a legkönnyebben rátörni. A török csak állt, és semmibe vette. Ekkor az ifjú így szólt: „Vagy add meg magad, vagy meg fogsz halni!” A török horvátul azt felelte, hogy nem akar élve az ő hatalmába kerülni. Ő habozás nélkül szabályjával megtámadta és bal oldalát kardjával átszúrta. És így, miután mindkét kezét lovának kötőfékjével megkötözte, magával hurcolta.

⁵⁰ Vácot először 1542-ben foglalták el a törökök, de rövidesen magyar kézre került. 1543-ban szintén rövid időre visszavette az ellenség, végül 1544 tavaszán lett véglegesen a törököké. Stratégiai jelentősége miatt a törökök Buda kulcsának vagy külvárosának is nevezték. Trigor István: *Vác története*. Vác, 1929. 99–100.

⁵¹ „miliaria”: 1 mérföld, körülbelül 10 000 méter, régi magyar rendszerben 11 376 méter, újban 8353,6 méter. Bogdán István: *Metrológia*. In: Bertényi Iván (szerk.): *A történelem segédtudományai*. Budapest, 1998. 337.

⁵² A mai Ipolysággal azonos.

⁵³ *Saguntum* városa a rómaiak szövetségese volt a pun háborúkban, a rómaiak és a karthágóiak között a határon feküdt. Védői elszántan harcoltak a punok ellen, Hannibál csupán hosszas ostrom után tudta elfoglalni. Livius: *Ab urba condita* XXI. 6–15.

⁵⁴ 1527-ben Szapolyai János király (1526–1540) nevezte ki esztergomi érsekké, ezt 1529-ben I. Ferdinánd (1526–1564) erősítette meg, 1543-ban Esztergom elfoglalása miatt Nagyszombatba helyezte át székhelyét, 1549-ben halt meg. *Várdai Pál*. In: Magyar Katolikus Lexikon. <http://lexikon.katolikus.hu/V/V%C3%A1rdai.html> (letöltés: 2020. febr. 6.)

⁵⁵ „Propalatinus”. Ekkoriban nem neveztek ki nádort, a nádori helytartó látta el a nádor igazságszolgáltatási funkcióit. Révay Ferenc 1530-ban kapta kinevezését I. Ferdinándtól, és 1553-ban bekövetkezett haláláig viselte. Korábban, 1487–1492 között szintén nádor hiányában Nagylucsei Orbán egri püspök látott el hasonló feladatokat, de nem ugyanezzel a címmel. Pálffy Géza: *Különleges úton a Magyar Királyság arisztokráciájába: a Révay család a 16. században*. Történelmi Szemle, 51. évf. (2009) 1. sz. 1–20.

Eközben, míg ők egymással harcoltak, a többi magyar kiszabadította a keresztényeket, akiket a törökök elfogtak, hogy majd rabszolgának adják el őket. Minden dolgukat visszaszerezték, és visszaadták azoknak, akik a magukét fölismerték, majd egy mérfölddel messzebbre előre mentek. Az ifjú egyedül vitte magával az ellenséget. De ő [a török], mielőtt a magyarok lovas szakaszát utolérték volna, a fáradtságtól elcsigázva leesett a lóról, és hanyatt terült a földre. Akkor magyarul szólva az ifjúhoz ezt mondta: „Vitéz (így szólítják egymást kölcsönösen), vedd a törömet! Kérlek, ne utasíts vissza!” Az ifjú így válaszolt: „Gondom lesz erre a tőrre, te pedig arra ügyelj, [A_{iii}r=5] hogy bátran halj meg!” És nyomban megölte őt a saját kardjával. Igen jó lovát kiváló lószerszámaival és fegyvereivel magával vitte. Sokaknak elmondta maga az ifjú Eszteleky ezt a történetet, amelyet mások is elmeséltek már, és megmutatta a sok nagyszerű zsákmányt. Wittenbergben van ennek a töröknek a pecsétgyűrűje. A törököknél csak előkelő férfiaknak megengedett a pecsétgyűrű viselése. Eszteleky megmutatta azt a csaknem négy arasz⁵⁶ hosszú, vékony pergament is, amelyre sok különböző fegyver volt rajzolva. Azt ő vörös selyemből készült tokban állandóan a bal hóna alatt viselte. És ez az igen ostoba ember azt hitte, hogy nem tudnak ártani neki azok a fegyverek, amelyeknek képét ez a papír tartalmazza.

Van még Wittenbergben egy zászló is, amit a törökök egyik századától Simontornyánál zsákmányoltak, miután az alatta szolgáló törököket mind egy szálíg levágták.

Olykor a budai, esztergomi⁵⁷ és a szomszédos törökök Saguntumból vagy Komáromból párviadalra hívják ki a mieinket. Komárom egy a Duna által képzett szigeten fekszik, tíz mérföldre Pozsony fölött, s ugyanennyivel Esztergom alatt. Esztergomtól Buda hat mérföldre van. Ezeket a kihívásokat pedig párbajnak nevezik, s vagy a hitet és a hitvallást érintik, hogy melyik igazabb, a mohamedán vagy a keresztény hit. És párbaj dönthet a tisztségről vagy a királyi hatalomról, a szabadulásról vagy az életről. És furcsállhatod, [A_{iii}v=6] hogy mielőtt összecsapnak, barátságot kötnek. A szeretet jeleként kölcsönösen kenyeret és bort nyújtanak egymásnak, sisakforgót és más ajándékokat adnak, majd végül hatalmas lendülettel összecsapnak, mindketten olyan lelkülettel és azzal a szándékkal, hogy egyik a másikat megölje, ha a sors úgy hozza, egyikük győzzön. Gyakran ott áll a két ellenséges arcvonalt. Mindkét oldalról túszoikat szednek, akik biztosítják, hogy egyik fél se nyújtson segítséget az övének. A küzdelemre készülődők a harctér közepére mennek, és ott egymással vívnak a két sereg gyűrűjében és figyelme közepette.

Az előző évben⁵⁸ a budai törökök kihívtak Komáromból három bátorságáról és katonai kiválóságáról híres vitézt. A viadal napján mindkét oldalról azonos számú lovas vonult ki. Kölcsönösen túszoikat cserélték. A kihívottak a két csapat közötti terület közepére léptek elő, és azon a helyen összecaptak azokkal, akik kihívták őket. S mindegyik fölülmúlta volna ellenfelét, ha az egyikük, míg hatalmas lendülettel üldözi, szorongatja, úzi menekülő ellenfelét, óvatlanul nem megy túlságosan közel hozzá. A török meggondolatlanul hátracsapott a kardjával az arca felé, s átszúrta a torkát és a nyakát. Így mindkettő győztesen és legyőzötten távozott egyszerre, mégis mindketten belehaltak a kapott sebbe. A másik vitéz a maga ellenségét sérülés nélkül ölte meg. A harmadik, András, a fazekas, aki nemcsak a mi, hanem bizony a törökök ítélete szerint is bátor férfiú, rögtön azután, hogy kopjáikat az összecsapás után letették, és mezítelen karddal kezdtek el küzdeni, megfutamította ellenfelét. [A_{iii}r=7]

⁵⁶ „orgia”: Bogdán István szerint öl, ami 1,8–3,1 méter közötti mérték, de valószínűbb, hogy arasz, ami 18–27 cm hosszúságot jelent. Bogdán: *Metrológia*, 336–337.

⁵⁷ 1543. augusztus 10-én foglalták el a törökök Esztergomot. Engel Pál (szerk.): *Magyarország történeti kronológiája*. 2. köt. 1526–1848. Budapest, 1982. 376.

⁵⁸ Ha a cím alatti évszám az események idejét jelenti, akkor 1545.

A török megsarkantyúzta lovát, és igen gyors vágtaiban visszatért övéihez. András még a törökök csapatában is mindenütt a sarkában volt a menekülőnek, kereste-kutatta a bujkálót, és kész volt előrángatni. S amikor a török riadt lélekkel látta, hogy nem tud megszökni, így szólt: „Bátor vitéz, megvallom, hogy legyőztél, a győzelem pálmáját és a katonai erény dicsőségét neked ajánlom, most már ne üldözz, hagyd meg az életem!” András meghagyta, ráripakodott az ellenségre, majd visszatért övéihez, és azután mindkét fél eltávozott.

Több ehhez hasonló párbajt is le lehetne írni. Elmesélek egy hadicselt, amellyel a törökök a minap csaknem elfoglalták tőlünk egyik igen megerősített otthonunkat. Csábrág fellegvára magas hegyen helyezkedik el, amely magányosan emelkedik ki a síkságon, már messziről látszik, s teljesen elfoglalja a hegy gerincét. Kettős fal és kettős árok veszi körül. Két vára van, egy külső és egy belső. A belső vár a hegy csúcsán áll, igen magasán. Paloták és más, igen ragyogó épületek vannak benne. A külső vár pedig magas fallal és sűrű bástyákkal alaposan meg van erősítve. A vár Pálffy Péter báró birtoka. Ezt a budai pasa, aki úgy látta, hogy alkalmas helyen fekszik ahhoz, hogy hatalmába kerítse a bányavárosokat, Körmöcbányát,⁵⁹ Selmecbányát⁶⁰ és Besztercebányát,⁶¹ miután elvesztette a reményt, hogy erővel elfoglalhatja, a következő fortéllyal kísérelte meg bevenni. Elküldött egy kereszténytörököt, aki azt színelte, hogy megszökött. Ezeket az embereket, akik keresztényből törökké lettek, majd újra visszatértek a keresztények közé, mind a mieink, mind a törökök pribékeknek⁶² nevezik. Ezt a pasa kikiáltotta, hogy milyen módon viselkedjék, aki egyébként a Sinon-féle mesterkedésekben⁶³ igen járatos volt. Mihelyt megérkezett a várba, megkérdezték tőle, [A_{iiii}v=8] hogy ki ő, honnan jött, mit akar. Erre elmondta, hogy szökevény, most éppen Budáról szökött el, és kérte, hogy azonnal vezessék Pálffy Péterhez. A katonák készségesen és szívesen urukhoz vezették, s amint megállt előtte, kijelentette, hogy ő keresztény szökevény. Megesküdött rá, hogy sohasem tetszett neki a mohamedán utálatosságok, ő egykor⁶⁴ Krisztus keresztségének vizébe lett merítve, és megszentelték, és szeretné egészen utolsó leheletéig Krisztus hitét megőrizni, s ő éppen amiatt szerencsétlen, mert ha a keresztények elutasítják őt, semmi biztonságos helyre nem lelhet sehhol. És a törökhöz való visszatérés útja is lezárult már előtte. Sőt, még ha szabad volna is neki visszatérnie, inkább akarna mindenféle helyeken bolyongani, és inkább halna meg nyomorultul fagytól, viszontagságoktól és éhezéstől kimerült testtel, mintsem megtagadja Krisztust, és annyira lángol a törökök gyűlöletétől, hogy nem habozik fegyvert fogni, s akár lelkét is kiontani, csak engedjék meg, hogy Krisztusának török vér ontásával áldozzon. „És lehet – mondta –, hogy kevés hitelt adsz szavaimnak. Mihelyt eljön az ideje, vigyél magaddal, s győződj meg róla, hogy valóban a barbárok ellensége és a keresztény hitnek erős védelmezője vagyok!” Péter elhitte. Mert mi mászt tehetett volna? Nehéz ugyanis nem hinni egy olyan embernek, aki ekkora jártassággal készül becsapni, s oly jártas a cselvésben és a megtévesztésben.

⁵⁹ „Cremnicia”, helyesen latinul: Cremnicium, Körmöcbánya, ma: Kremnica, SK.

⁶⁰ „Sobnicia”, helyesen: Schemnicium/Semnicium, Selmecbánya, ma: Banská Štiavnica, SK.

⁶¹ „Novosolium”, helyes latin megnevezéssel: Neosolium, Besztercebánya, ma: Banská Bystrica, SK.

⁶² „pribeg”: horvát–szerb jövevényszó (prebjeg), jelentése szökevény vagy ellenséghez átpártoló személy. Ez a horvát–szerb ’pre’ igekötő és a ’beg’ (’menekülés, futás’) főnév összetételére vezethető vissza. *Pribég*. In: Zaicz Gábor (főszerk.): Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete. Budapest, 2006. 590.

⁶³ Sinon az *Aeneis*-ben az az ifjú, aki csellel ráveszi a trójaiakat, hogy bevigyék a városba a falovat. Vergilius: *Aeneis*. II/57–198.

⁶⁴ „semel”: hungarizmus a szövegben, ’egyszer, valamikor’ értelemben.

Nem sokkal ezután a pasa csapatot küldött portyázni, és megparancsolta, hogy Csábrág vidékét szélteben pusztítsák. Néhány erős katonát felkészített és arra utasított, hogy engedjék magukat a pribék által foglyul ejteni. Pálffy Péter csapatot véve maga mellé, [Br=9] levonult a várból, s magával vitte az átszökött pribéket. A pribék valamennyiük előtt a törökök csapatára támadt, közülük sokan meghátráltak előle, sokakat, akik ellenálltak, a *szándékosan rosszat cselekvőket*⁶⁵ megsebesítette, hogy a mieink még jobban bízzanak benne. A legtöbbjüket, akik a megbeszéltek szerint komoly harc nélkül megadták magukat, foglyul ejtette, és a foglyokat a várba vezette. Itt, miközben mindenki csodálta a pribék bátorságát, különösen maga az úr nézett föl rá és dicsérte őt, állhatatos szavahihetőségét fennhangon hirdette, igen sok dologgal ajándékozta meg, s kétkedés nélküli hűséget tulajdonított neki. Így két vagy három portya után a pribék tíz erős törököt vetett fogságba, akiket Pálffy Péter parancsára ő maga őrzött a várbörtönbe zárva. A tiszteletnek oly magas fokára emelkedett a gonosztevő, hogy senki sem részesült abban a megbecsülésben, amelyben ő részesült, és semmi nem történhetett a várban az ő tanácsa nélkül. És Péter teljes mértékben meggyőzte magát arról, hogy ha adódik alkalom, nagyobb dolgokra is használni fogja az ő közreműködését és hűségét, mint olyanét, aki az ellenség titkos gondolatait kiválóan ismeri.

Ez év február havában a várúr nagy csapat kíséreléssel éppen távol volt, s a pribékre bízta a várat és a feleségét⁶⁶, mivel nem kételkedett hűségében (azaz bárányt a farkasra). Az úrnő az egyik napon, miután végeztek az ebéddel, az aulában éppen szolgálóival asszonyi munkákat végzett. Akkor odament hozzá ez a pribék, és így szólt: „Engedd meg, úrnő, hogy bemenjek a foglyokhoz, és beszéljek velük! Nincs most más feladatom, amit csináljak. Kikérdezem őket, és sok mindent megtudok tőlük, amikről igen fontos, hogy tudomásunk legyen.” [Bv=10] Az úrnő vonakodás nélkül beleegyezett. Ez a gonosztevő, az alkalmat kihasználva, bement a börtönbe és bízta a rabokat, hogy viselkedjenek bátran. Emlékeztükbe idézte a basától kapott megbízatásukat, jutalmat ígért, s eszükbe juttatta a büntetést, ami vár rájuk, ha akár kézzel, akár vitézséggel nem akarnák megszabadítani magukat, vagy megadnák magukat a csatában. Azt mondta, hogy az ilyen alkalmat ki kell használni: az úr távol van, a várban nincs katona, őt vagy hat hajdú maradt csak otthon, akik nem harcedzettek.

Amikor azt látta, hogy eléggé föllelkesültek, fegyvereket osztott szét köztük, amiket már korábban, különböző alkalmakkor becsempészett a köpenye alatt, és azonnal kivezette őket, azután váratlanul rátámadt a hat kapuőrre, akik a vár belső kapujánál álltak őrt. Látta ugyanis, hogy nagy nehézség nélkül birtokába veheti az egész várat, ha előbb elfoglalja a kaput. A kapuőrök hirtelen azt ragadták meg fegyverként, ami éppen a kezük ügyébe akadt, keményen tartották a kaput, hanem a túlerő legyőzte őket, és a szükség a foglyoknak még bátorságot is adott, amikor eszükbe ötlött, hogy vagy fegyverrel kell utat és kijáratot nyitniuk, vagy bátran kell elesniük, különben sokkal szomorúbb fogság vár rájuk. Hajtotta őket a nagy dicsőség is, amelyről remélték, hogy megszerzik, ha a végeredmény arányos lesz a nekiveselkedéssel. Így tehát a kapuőrök közül hármat az első rohamban lekasaboltak.

A nagy lármától és a szörnyű fegyvercsörgéstől megriadt úrnő kiszaladt a belső teremből, [Bir=11] észrevette a kelepcét, látta, hogy őt és gyermekeit a legnagyobb veszély fenyegeti, s megpillantotta a kapuőrök földön heverő holttestét. Aggódva kezdett gondolkodni a védekezésről, a helyzet ugyan nem sok időt hagyott a gondolkodásra, a bátor és hős szívű asszonynak mégis a helyzetnek megfelelő hasznos ötlet jutott az eszébe: bezáratta az ajtót, megparancsolta, hogy rakjanak létrát a terem ablakához, amelyen keresztül lemásznak az alsó

⁶⁵ „θελκακοῶτας”: görög kifejezés

⁶⁶ Szerdahelyi Dersffy Zsófia. Nagy Iván: *Magyarország családai*. 3. köt. Pest, 1862. 39.

várba. Komornái kísérték, akkor dorongot ragadott, és megparancsolta, hogy ami csak a kezük útjába esik fegyver, ragadják meg, menjenek a várba, és siessenek a kapuőrök segítségére. Odatódultak a hajdúk, szakácsok, kocsisok, miközben az úrnő sürgette és nógatta őket, azok pedig teljesen elámultak a meglepő dolgon, hiszen közülük senki sem tudta, mi történt odabent. Sokáig ádázul küzdöttek, s míg senki felé sem hajlott a győzelem, a magyarok közül sokakat megöltek, végül sikerült az árulót a foglyokkal együtt viaszoztatni. Közülük mégsem adta meg magát senki sem élve: mind egy szálíg bátran harcoltak, és a kapu előtt vágták le őket. Rajta tehát, lásson hozzá, aki csak akar, és vádolja tehetetlenséggel az asszonyokat! Mit mondana az ilyen ember Semiramisról⁶⁷ és Artemisiáról,⁶⁸ hogy a többi szent asszonyt, Debórát⁶⁹ és a többieket ne is említsem.

A hitről [*pedig azt lehet mondani*], hogy a törökök fennhatósága alatt szinte mindenhol szabadon lehet hirdetni az evangéliumot: Budán, Pesten, Szegeden, Tolnában és más helyeken, sőt még Konstantinápolyban is. Milyen céllal, milyen ravasz számításból engedi meg ezt az ellenség, azért-e, hogy az igazságot hirdessék, vagy hogy a népet magukhoz édesgessék, vagy pedig hogy Krisztussal gyalázatot tegyenek? Bárhogyan is van, [*Büv=12*] azt gondolom, nem számít: „Az apostol is örül, akár tiszta szándékból, akár érdekből hirdetik Krisztust.”⁷⁰ Így uralkodik most Krisztus az ő ellenségei között, miként akkor uralkodott, mikor a sírban feküdt. Mikor úgy tűnik, legyőzik, éppen akkor győz dicsőségesen.

⁶⁷ Babilon királynője, esetleg ő építtette a gátakat Babilon körül. Hérodotosz: *A görög-perzsa háborúk*. I. 184.

⁶⁸ Halikarnasszosz, Kósz, Niszürosz és Kaldünia királynője, aki részt vett a perzsák athéniai elleni hadjáratában. Hérodotosz: *A görög-perzsa háborúk*. VII. 99.

⁶⁹ Az egyetlen nő a bírák között, az Öszövétségben a Bírak könyvében jelenik meg. Összefogta Izrael törzseit, és győzelmet aratott Sziszera felett. Időnként Mária előképéül is szolgál. Bír 4-5.; *Debóra*. In: Magyar Katolikus Lexikon <http://lexikon.katolikus.hu/D/Deb%C3%B3ra.html> (letöltés: 2020. febr. 6.)

⁷⁰ „ὁ ἀπόστολος καὶ ἐν τούτῳ χαίρει εἴτε ἀληθεία, εἴτε προφάσει Χριστὸς καταγγέλλεται” Fil 1, 18.